

Հայաստանու հիմնը քակեալ,
մինչեւ ի սպառ զնա կործանեալ:
Հազար քառսուն թուին սկըսեալ
մինչ ի վաթսուներն ժամանեալ.
450 Եւս առաւել չարիք ցուցեալ,
զաշխարհս Հայոց բընաւ ջընջեալ:
Չայս ամենայն Շահըն լըւեալ,
ուրախութեամբ բազում լըցեալ.
455 Վըրէժխընդըր նախնեացն եղեալ,
եւ Օսմանցուն վերայ շարժեալ:
Երեքսարիւր հազար զօրօք,
ի Դաւրիժու վերայ եկեալ,
Փութանակի զքաղաքն առեալ,
460 ուստի ձղալ-օղլին փախեալ:
Յետոյ եւ զՏեմիր զարին առեալ,
որ Աղեքսանդըն էր դուռն եղեալ.
Եւ յետ նորա ըզՇամսի,
յետոյ զԹֆլիս եւ զՏումանի:
465 Այլ եւ զԿէչառի առեալ,
որ այժմ Կէնճայ է անուանեալ:
Այլ եւ բազում քաղաքս խլեալ,
զմարդիկ նմա հնազանդեալ:
Ութըն ամիս խսար արարեալ,
470 սովալըլուկ զնոսա նեղեալ:
Անթիւ հեծեալըս կոտորեալ,
ապա զքաղաքըն իւր առեալ:
Նաեւ զքաղաքն Վաղարշ առեալ,
որ Երեւան էր անուանեալ.
475 Եօթըն ամիս ըզնա պատեալ,
ապա եղեւ ի նա մըտեալ:
Ապա զՆախնուան առեալ,
եւ ըզՋուղայ աւեր ածեալ.
ՉՍայրամաստ, նաեւ զԱղբակ,
480 մինչեւ ի Վան ձերբակալեալ:
Նաեւ ի Ղարս նա էր հասեալ,
մինչ յԱրզըրում եղեւ տիրեալ:
Չայսչափ երկիրս որ Շահն առեալ,
ամէնն Հայոց էր երկիր լեալ:
485 Բայց զայն չարիքն որ Հայոց լեալ,
որ մի ի գիրքս չեմ յիշեալ.
Որ ոչ երբեք է այս եղեալ,
ի յԱղամայ մինչ մեզ հասեալ:
Եւ զայս ամէն երկիրս որ առ,
490 զիւր բընակիչս ամէն գերեալ.
Մինչ յիւր երկիրն զնոսա վարեալ,
ապա ազատ զնոսա թողեալ:
Չազգըս Հայոց նա մեծարեալ,
զիւզս եւ քաղաքս նոցա տըւեալ.

Եկեղեցի նոցա շինեալ, 495
բընակութիւն անդ արարեալ:
Բայց Հայաստան այնպէս ջընջեալ,
անչէն բընաւըն մընացեալ.
Ի Թաւրիժայ մինչ ի Ստամպուլ,
քար վըայ քարի ոչ մընացեալ.
500 Այլ ամենայնըն փախուցեալ,
երկրոց երկիր սփռեալ ցրուեալ.
Ստամպուլ քաղաքըն յոյժ լըցեալ,
անտի մինչ Լեհ եւ տարածեալ:
505 Ապա խոնդըարն խորհուրդ առեալ,
թէ է՞ր երկիրս է աւերեալ.
Ապա սաստիկ հրաման հանեալ,
իւրաքանչիւր իւր տեղն երթալ:
Բայց զի՞ ասեմ այս խեղճ բանի,
զոր ես աչօք իմովք տեսի.
510 Որ Հայոց ազգըն քըչեցին,
յայս բարեկից երկրէս հանին:
Չոմանս ի տանեացն դուրս ձըզէին,
զայլս ի հերացն քարշ ածէին.
515 Չկէսն փայտիւ հարկանէին,
զոմանց ապրանսն կողոպտէին.
Հարք ի յորդուց բաժանէին,
զմարս ի դատերց զատանէին.
Չհարսն ըզփեսայ ի միմեանց քակէին,
լալով զնոսա արտաքսէին:
520 Այս ամենայն մեղքն է արեւ,
որ անօրէնքն են մեզ տիրել.
Մեր թագաւորքն են խափանել,
զմեզ ի յաշխարհս անտէր թողել:
525 Չի թէ Գրիստոս կամի փրկել,
յանօրինաց մեզ ազատել.
Թէպէտ մարմնովս աստէն տանջել,
անդէն հողուով մըլիթարել:
530 Արդ աղաչեմ չմեղադրել,
երկարութեան բանին ներել,
Յայսքան բանէս համել առնել,
եւ զանարժանս բերան մ' յիշել:

ԵԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ
(241—244 տողերուն համար:)

Սրապիոն սարկաւագ Բաբերթացի 1608ին կ'օրինակէ «ի քաղաքն Պոնտոս, որ է Տրապիզոն», ի խնդրոյ Մինաս քաջ բարունապետի, Գրիգոր Տաթևացւոյ Յովհաննու Աւետարանին Մեկնութիւնը: Յիշատակարանին մէջ (էջմ. 1354, թղ. 199բ) խօսելով ժամանակակից քաղաքական անցքերու մասին կը գրէ սողերս, որոնք կը հային Թաւուրի ասպատակութիւններուն (տե՛ս էջ 330, տ. 241—244):

480 ձերբակալեալ:

«Որ եւ աղբմանէ չարին բնակարանն բանսարկուին մեծ դադանն եւ չար վիշապն շունն կատարի եւ երկրորդ Ըռաբասին պիղծն Այլի փաշան, ձան Փօլատին որդին, որ ժողովեաց բազում զօրս ԿՌ հետեւակ սակման. եւ քան զայս աւելի եւ ոչ պակաս զինուորս ձիաւոր եւ տիրեաց բռնութեամբ երկրին Տիւրքայ որ Հալապ ասի: Եւ բազում քաղաքաց եւ գիւղօրէից աւեր էած, զոր թէ գրէաք մի ըստ միջէ չէ բաւական տանել թխթոյ: Որ եւ ի սոյն չարէն ապստամբեալն չարն եւ ժանդն տասնապատիկ քան զսա պիղծ Թաւուրն եւ եկեալ ԺՌ հեծելօք ի յերկիրն Կիլիկիոց եւ առեալ զԱտանայ, զԹարսիս, զՄիս, զՂարս եւ բազում աւեր էած եւ ԵՃ արու մատաղ տղայք գերի տարաւ ի Ատանոյ: Եւ անդի դիմեալ ի վըայ երկրին Մարաշոյ աւերելով եւ եկեալ հասաւ ի Սեփաստիայ եւ անդի եկեալ ի Եկեղեաց գաւառն եւ բազում աւեր էած երկիցս եւ երկիցս որ եւ սովորեալ էր պիղծ արեան արբուն...: Եւ այլ բազում աւեր էած աշխարհի մինչեւ ի մեծ ծովեղերն Եփեսոս, Իզմոն: Եւ անտի դարձեալ եկն ի Կոնիոն, ի Գաղատիայ, ի Կաստամոնի, եւ անտի ի մեծն Պոնտոս Տրապէզս եւ այրեաց անտի ի մեծն Պոնտոս Տրապէզս եւ այրեաց զքաղաքս զայս եւ զնաց կրկին ի Երզնկան: Զոր Տէր Աստուած մեր ոչ կամեցաւ զիւր Չոր Տէր Աստուած մեր ոչ կամեցաւ զիւր լեւոր Մուրատ փաշային, որ եկեալ բազում զօրօք էառ զմեծ գոռոզն զձան Փաւլատի որդին. եւ անինս կոտորեաց. եւ զինքն փախըստական արար. եւ ամենայն տունն բնաջինջ արար: Եւ այլ բազում կոտորս արար ի յերկիրն Տիւրքայ: Եւ անտի եկեալ զիմեաց ի վերայ չարին, որ Թաւուլ ասէին. եւ եկեալ Եհաս ի մեծ դաշտն Տարօնոյ եւ կոտորեաց զնոսա անինայբար. փախուց զսակաւս մինչեւ ի Ղըլլաշն: Եւ ինքն քաջ ծերն որ Աստուած զօրացուց, նստաւ ի մեծ դաշտն Բաբերդու եւ զօրս արձակեաց այսր եւ անդ. Բաբերդու եւ զօրս արձակեաց այսր եւ անդ. եւ փաշաներուն՝ բերեալ սուր եղ ի վըայ, եւս եւ զոր գտանէին՝ բերէին եւ սպանապան. եւ զոր գտանէին՝ բերէին եւ սպանապան: Եւ արար մեծ խաղաղութիւն ի վըայ երկրի: Եւ դարձաւ խաղաղութեամբ ի Ստամպուլ առ թագաւորն իւր. որ զօրացնօզն Քրիստոս երկար ժամանակ տացէ սուլթան Ահմատին եւ իւր մեծ վաղերին Մուրատ փաշային. ամէն»:

ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՌԵՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՍԿՉԻՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑԸ ԵՒ ԱԳՈՒՆԵՐԸ ՈՒ ՂԱՉԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻՈՑ ԿՈՉՈՒՄՆԵՐԸ

(Շարունակութիւն եւ վերջ:)

ԵՁՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

1. Նախորդ էջերու մէջ դասաւորեցինք եւ ուսումնասիրեցինք Ագաթանգեղոսի եւ Ղ. Փարպեցւոյ աւետարանեան յառաջբերութիւնները: Ստացուած արդիւնքները կարելի է քանի մը կէտով ներկայացնել:

ա. Երկու պատմագիրներն ալ ունին մեծ թուով կոչումներ, որ Չօհրապեան բնագրի ընթերցուածներու հետ կը համաձայնին. այս համաձայնութիւնը այնչափ աւելի կը շեշտուի որչափ երկար են յառաջբերութիւնները. օր. Ղուկ. Ա. 1—4: Այս պարագան կը մեկնուի միայն ընդունելով որ Ագաթանգեղոս ու Փարպեցի աչքի առջեւ ունեցած են Աւետարանները:

բ. Աւելի ստուար քանակ մը կը ցուցնեն սակայն այն կոչումները, որոնք Չօհրապեան բնագրէն կը շեղին. այդ շեղումները յաճախ յատկանշական ընթերցումներ են, որոնց չենք հանդիպիր Աւետարաններու բնագրին մէջ: Անոնք կը մեկնուին մասամբ իբր ազատ յառաջբերութիւններ: Երկու պատմագիրներն ալ ստիժն ունեցած են երբեմն միեւնոյն կոչումները կրկնելու. այդ կրկնութիւններու համեմատութիւնը միայն բաւական է զմեզ համոզելու թէ որքան լայն կ'ըմբռնէին յառաջբերութեան մէջ ազատութիւնը:

գ. Կարեւորագոյն կոչումներն են այն յառաջբերութիւնները, թուով ոչ սակաւ, որոնք խոտորելով Չօհրապի բնագրէն տառացի կը համաձայնին Աւետարաններու մէկ եզական խմբագրութեան հետ՝ Համարաբար կոչուած: Այս վերջին կէտն է, որ զմեզ շատ կարեւոր եզրակացութիւններու կ'ատաշնորդէ:

Համարաբար, զոր Տատիանոս Ասորին (Գ. դար) չորս Աւետարաններէն ձուլած էր, երկու երեք դար (Գ.—Ե.) Միջագետքի եւ զլիւսաւորաբար Ասորիքի մէջ միակ գործածուած Աւետարանն էր, մինչ չորս Աւետարանները «Բաժանեալ Աւետարան» կ'անուանէին: Յետագային եպիսկոպոսները աշխատեցան ժողովրդեան ձեռքէն առնել զայն, Աւետարանիչներու հարագատ գործերը տալով փոխա-

Հրատարակեց Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

տուժիւններու արդիւնքը: Տեսանք հոն թէ այլ եւս տարակուսական չէ, որ այժմեան հայերէն Աւետարանները իրենց ներկայ վիճակին մէջ կառուցուած են յունարէն ի վրայ: Աւետարանի նախնական ասորական թարգմանութեան վարկածը օրէ օր կը կորսնցնէ իւր ուժը: Բայց այնպէս չէ կարելի անդիտանալ, որ հայերէն Աւետարանները կարեւոր ասորական հետքեր կը ցուցնեն — ասորարանութիւններ, որոնք թէեւ մասամբ նոյնակերպ լեզուական արտայայտութիւններ են, սակայն յաճախ ընդունելի ընթացումներ կը մատնանշեն, որոնք նոյն են ասորի եւ հայ Աւետարաններու մէջ: Այս տեսակ ասորարանութիւններու ծագումը դեռ սպառիչ մեկնութիւն մը չէ դրած: Ազգայնագիտի ու Փարպեցու կոչումներէն բխեցուցած մեր եզրակացութիւնները նոր հնարաւորութիւններու առջեւ կը դնեն դիմել:

Այժմեան հայերէն Աւետարաններէն յունական նկարագիրը կը մերժէ ասորերէն Աւետարաններէ թարգմանութիւն մը կամ անոնց գործածութիւնը հայերէն թարգմանութեան ժամանակ: Հայերէն Աւետարաններու մէջ յունական ընթացումները թիւրիմացութիւններու գոյութիւնը լուրջօրէն փաստն է այս տեսակէտէ: Թարգմանիչը եթէ օգնական ունենար ասորական Աւետարան մը՝ Ղուկ. Գ. 23 տեղիքի պէս անիմաստ խօսք պիտի չգրէր, ուր ասորին այնպէս պարզ է: Ասորարանութիւններու գոյութիւնը կ'ենթադրէ ասորական ազդեցութիւն մը թարգմանիչին վրայ, բայց այդ մասնական միայն կրնար ըլլալ: Համարաբար, որուն յանգեցանք մեր ուսումնասիրութեան ընթացքին, հաստատաբար կը ներկայացնէր Աւետարանները. ուրեմն այս տեսակէտէ կը գոհացնէ մեր պահանջը: Եւ եթէ ուզիք է J. Vogelsի տեսութիւնը, թէ ասորական Աւետարանները իրենց առանձնայատուկ նկարագիրը կը պարտին Համարաբար, այն ատեն այս հաւանականութիւնն աւելի թանձրացեալ կը դառնայ: Թէ ասորի եւ թէ հայ թարգմանութեան համար մերձեցման եզր կը մնայ Տատիանի գործը:

Տրամարանական այս պարզ ուղեգծով պիտի ընդունինք ուրեմն ի յառաջագունէ թէ այժմեան հայերէն Աւետարաններու ասորարանութիւնները կը բխեն Համարաբար, անցնելով առաջին թարգմանութեան բնագրէն: Դժբարտաբար Տատիանի սոյն գործը իւր յարաբերակէտ հարազատ զգեստի տակ

միայն հասակորներով ծանօթ ըլլալով՝ այս կէտին շուրջ ուսումնասիրութիւն մը շատ մեծ արդիւնք մը չի յուսադրեր, երբ մանաւանդ դեռ կը պակսի հայերէն Աւետարաններու համեմատական հրատարակութիւն մը. բայց համոզուած ենք, որ երկուքին միջեւ մանրազնին համեմատութիւն մը պիտի հաստատէ մեր այս ենթադրութիւնը:

Պատահապէս անդրադարձանք նման քանի մը ընթերցումներու. Յովհ. ԺԱ. 9. ունի Զօհրայի բնագիրը. Ո՛չ երկուստան ժամ է յաւուր. թէեւ «աւուր» տարբերակն եւս կը յիշատակուի. վերջինս կը կրեն յունարէն ձեռագրերը իբր «չէ՞ որ օրը 12 ժամ ունի». մինչ առաջինը, որ յաճախագոյն է հայերէն ձեռագրերու մէջ, ունին Syriac եւ Պեշիտտո, բայց նախ Համարաբար. Եփրեմ կը յիշատակէ. Ո՛չ երկուստան ժամ է յաւուր. S 184: Դարձեալ ասորերէն Համարաբարը կը մտածեմ պատասխանատու Հին եւ Նոր Կտակարանի հայերէն թարգմանութեան տարօրինակ մէկ ընթերցումին, գոր իբր քիւրիմացութիւն ասորեւթիւն պէտք է նշանակեմ. Մատթ. Գ. 3. Ես. Խ. 3. ձայն բարբառոյ յանապատի. յոյնը՝ φωνή βρωτωνος εν τη έρημω, որ կը նշանակէ՝ «պոռացողին ձայնը անապատին մէջ», ուրեմն ո՛չ թէ բառի կրկնութիւն, այլ ընդ. ներկ. յատկացուցիչին հետ յատկացեալ մը. ասորին ունի ԿճՁ Աճ, այսինքն՝ «ձայն մը որ կը կանչէ», կամ «կանչողին ձայնը», ըստ որում իբր ընդ. կամ սահմ. ներկ., հայը կարգացեր է՝ ԱճՁ Աճ, մէկ գրի փոփոխութեամբ, որ կը նշանակէ՝ ձայն բարբառոյ: Նոր Կտակարանէն Հինին անդրադարձող տեղիքներու հանդիպած ենք նաեւ այլուր գործքին ընթացքին: Տատիանի ազդեցութենէն թեթեւ հետքեր կը կրէ նաեւ Յովհ. Դ. սամարացի կնոջ պատմութեան մէջ. Զ բառացի յունարէնի համաձայն կ'ընթանայ, S շատ մերձ է իրեն, սողեր կան որ կէտ առ կէտ նոյն են, յատկանշական հայերէն նկարագրով՝ ինչպէս Դ. 26. Ես եմ, որ խօսիմս ընդ քեզ. S 131. աւելի կը շեշտուի այդ երբ յուն. տարբերիմաստ բառին դիմաց ընտրովի հայերէն աստեթիւն մը կը դնէ. Դ. 18. πέντε γάρ άνδρας έσχεσ (Nestle), այսինքն՝ հինգ այր ունեցար. Պեշիտտո կը թարգմանէ. հինգ այր ամուսնացած են (σοοι բաճա) քեզի հետ. մինչ Զ ունի S ետ՝ «Հինգ այր փոխեալ է քո»: Յովհ. Դ. 18. S 130: Նոյնպէս Դ. 20. Զ կը կարգայ. Եւ դուք աւել քէ

յերուսաղէմ եւեք է տեղի ուր արժան իցէ երկիր պաղանէլ: Նախադասութեան վերջին մասը յունարէնի վրայէն բառացի կ'երթայ, ու կը շեղի S. Էն. սակայն առաջին մասը կը համընթանայ անոր հետ, յատկանշական «եւեք» յաւելուածով, որ կը պակսի յունարէններուն (Nestle). Դուք աւել քէ յերուսաղէմ եւեք է տեղի երկրպագութեան. S 131: Այսպիսի համաձայնութիւններ կարելի է գտնել Զ. ի եւ S. ի միջեւ, մանաւանդ վարդապետական կտորներու մէջ, ուր նիւթի գծուարութիւնը պիտի մղէր թարգմանիչը կամ սրբագրիչը առաջին բնագրին հետ աւելի կամ քիչ քիչ քիչ ընթացքին հետ աւելի համայնոգութեամբ վարուելու: Սակայն համեմատութեան ընթացքին պէտք չէ մոռնալ երբեք թէ Զօհրայի բնագիրը հիմնական երբեք թէ Զօհրայի բնագիրը հիմնական սրբագրութեամբ մը մաղուած է, ուր մանրիկ նշխարներ միայն թափանցած են, մինչ Համարաբարը արդէն բարեփոխուած առնուած էր առաջին թարգմանութեան մէջ, նուազ էր առաջին թարգմանութեան մէջ, ուստի Եփրեմէն քաղուած Համարաբարը կրկնապատիկ հեռու պիտի ըլլայ Զօհրայի բնագրէն:

Չ. Պ. ԵՍԱՊԱԼԵԱՆ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՄԱՐԿՈՍ ԵՒ ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆՏՅԻ

«Հանդ. Ս. մս.» 1936, էջ 1—21 ցոյց տուած էի, թէ Մովսէս Խորենացի ուղած է իւր «Ի Պարսից ատապէլաց յազազս Բիւրասպէայ Աժդահակայ» հատուածին մէջ Աժդահակի աւանդակէպը լուսարանել Մատդակ—Մազդակի աւանդակէպով:

Մազդակի երեւումը պատմութեան մէջ իր տարօրինակութեամբը շուտով մոռացութեան չմատնուեցաւ: Պարսիկ ժողովուրդը պատմեց որդոց որդի անոր մասին եւ կարմուռեցաւ յընթացս դարուց Մազդակի աւանդակէպը, որ յետոյ գրի ալ առնուեցաւ իրբեւ Մազդակ—նամակ: Այս Մազդակ—նամակի գոյութիւնը ծանօթ էր արար հեղինակներու, որոնք կը հաւատեն նաեւ թէ անոր միջին—պարսկերէն բնագիրը այլ եւ այլ անգամներ արարերէնի թարգմանուած ըլլայ: Պահեստ արարերէնի թարգմանութիւնը եւ ոչ ալ անոր արարերէն թարգմանութիւնը եւ ոչ ալ անոր արարերէն թարգմանութիւնը յայտնուած է: Բայց հաւանական կ'երեւայ թէ Նիդամ—էլ—մուլը իւր Սիսաթ Բաւիէի

մէջ¹, զոր յօրինած է 1092/93ին, Մազդակ—նամակի որ եւ է խմբագրութիւն մ'աչքի առաջ ունեցած ըլլայ:

Ուշագրաւ են Սիսաթ Թիւմաթէհի յառաջընթացութիւնները Մազդակի մասին. անոնք բազմօք կը շեղին յոյն եւ ասորի, ինչպէս նաեւ արար հեղինակներու հաղորդած տեղեկութիւններէն. բայց ինչ ինչ կէտերու մէջ կը համաձայնին Մովսէս Խորենացու ի մասին Աժդահակ = Մազդակի պատմածներուն հետ:

1. Մ. Խորենացի կը գրէ, թէ «Սա ոչ յաջութեամբ քան թէ հարստութեամբ եւ ֆարտարութեամբ զցեղապետութիւն ազգին իւրոյ ունէր, հնազանդեալ Ներքովթայ: ... Այլ քանզի աստեղաբանութեամբ հօգր եղեալ՝ յօժարեցաւ ուսուցանել եւ զկատարեալ չարութիւնն»:

Սիսաթ Թիւմաթէհի համաձայն Մազդակ Բամդատի որդին մովպետան մովպետ էր Կաւատ թագաւորի օրով եւ «fort versé dans l'astrologie». Նա կը տեսնէ աստղերու մէջ, թէ իր ժամանակին երեւան պիտի գայ մարդ մը, որ նոր կրօնի մը հիմնադիրը պիտի ըլլայ: Մազդակ իւր «ճարտարութեամբ», այսինքն հնարագիտութեամբ կը շահի Կաւատ թագաւորը: Կաւատ «lui fait faire un siège en or incrusté de pierreries et fait asseoir Mazdak, aux audiences, sur ce siège qui est bien plus élevé que le sien».

«Եւ հասարակաց զինցապս կամէր ցուցանել ամենեցուն. եւ ասէր. Ոչինչ իւր անանձին ունեւ ունել պարս է, այլ հասարակաց»: Սիսաթ Թիւմաթէհ կը գրէ. «Mazdak prêche la mise en commun des biens, de sorte que tous soient égaux et que personne ne soit privé de subsistance. Puis il fait consentir Kawādh à la communauté des femmes. Le bas peuple surtout accepte avec empressement ces réformes» (p. 61).

«Եւ գիլ եւ գմուտ բարեկամացն որպէս ի տուրնցեան, նոյնպէս եւ ի գիշերի սահմանէր: Եւ այս է առաջին նորա ասացեալ անբարի բարեբարութիւնն»: Խորենացու այս

¹ Siasset Nameh, traité de gouvernement, texte persan éd. par Ch. Schefer, Paris 1891, էջ 166 եւ յջ.: Թարգմանութիւնն՝ Paris 1893, էջ 245 եւ յջ.: Աչքի տակ ունիմ Arthur Christensenի Le règne du roi Kawādh I. et le communisme mazdakite. København 1925, էջ 60—70: Այս աշխատութեան մէջ ինչու մով ի մի հաւաքած է հեղինակը Մազդակի մասին յոյն, ասորի, պարսիկ եւ արար գրականութեան մէջ գտնուած ցիր եւ ցան տեղեկութիւններն եւ ենթարկած անոնք համեմատական ուսումնասիրութեան: